

INSTYTUT MAZURSKI W OLSZTYNIE

KOMUNIKAT DZIAŁU INFORMACJI NAUKOWEJ

SERIA SZTUKI I KULTURY Nr 1

Rok 1947.

Styczeń

Nr 1 (7)

HIERONIM SKURPSKI

Kustosż Muzeum Mazurskiego w Olsztynie

Uwagi o byłych muzeach na obszarze województwa olsztyńskiego

I. Struktura prawna i rodzaje zbiorów muzealnych

W granicach, ujętych dzisiejszym województwem olsztyńskim, istniało do roku 1945 dwadzieścia muzeów, noszących przeważnie stereotypową nazwę: «Heimatismuseum». W tak pokażnej liczbie każde miasto powiatowe było reprezentowane, a nawet małe miasteczka pretendowały swymi skromnymi zbiorami zabytków do nazwy muzeum (Olsztynek, pow. ostródzki; Ryn, pow. giżycki; Młynary, pow. pasłęski).

Typ powyższych zbiorów, odpowiadał założeniu muzeów regionalnych. Jednakowoż, poza szerzeniem znajomości historii okolicy, powiatu czy miejscowości, poza zaznajomieniem z kulturą przeszłości i teraźniejszości, dla pogłębienia miłości do stron rodzinnych, — nałożono wyraźny obowiązek i nacisk szerzenia określonej propagandy. Stąd ekspozycja ujmowana była zazwyczaj tendencyjnie. Odgórne czynniki wychodziły z założenia, że t. zw. pogranicze (Grenzland), do którego włączono teren b. Prus Wschodnich, posiada inne zadania kulturalne od reszty prowincji Rzeszy.

Koncepcja tworzenia w miastach powiatowych muzeów tego typu szła ostatnio ze stolicy prowincji wschodnio-pruskiej, Królewca. Idąc od cząła do poszczególnych miast i miasteczek, ujmowała indywidualne ambicje zbierackie w ścisłe ramy, a ruchowi muzealnemu wykreśliła odpowiedni schemat prawny.

Każde pojedyncze «Heimatismuseum», zostało podporządkowane państwowemu opiekunowi muzeów na obszar Prus Wschodnich (Staatlicher Museumspfleger), a godność tę piastowała honorowo osobistość zaufana, ostatnio dr. W. La Baume. Siedziba tej nadzorczej instytucji mieściła się w Królewcu.

Wszystkie muzea wschodnio-pruskie zrzeszone zostały w związku wschodnio-pruskich muzeów regionalnych (Verband Ostpreussischer Heimatmuseen), na którego czele stał kierownik reprezentujący interesy związku, oraz kierownik administracyjny, którym był wspomniany już La Baume. Zrzeszenie włączono z kolei do Związku związków niemieckich muzeów regionalnych (Ring der Verbaende deutscher Heimatmuseen), z siedzibą w Poczdamie, którego kierownictwo dźierzył dr Karpa. ¹⁾

Poszczególne muzea regionalne stanowiły zazwyczaj własność lokalnego towarzystwa krajoznawczego. (Vereinigung fuer Heimatkunde), które zbiór traktowało jako środek swej działalności, i czuwało nad dalszym rozwojem oraz opiekowało się jego inwentarzem. W pojedynczych przykładach stanowiły własność innego towarzystwa, np. historycznego w Pasłęku (Oberlaendischer Geschichtsverein), bądź uczelni np. seminarium duchownego w Braniewie, liceum w Ostródzie, w jedynym przykładzie było własnością prywatnego miłośnika w Dorotowie, niejakiego Rogali, na wyspie Herta jeziora Tomaszkowskiego pow. olsztyńskiego.

Charakter, treść i zasięg zbioru określony bywał zabytkami, związanymi z najbliższą okolicą, i zazwyczaj ograniczonymi do ram powiatu, bądź miasta, w którym zbiór posiadał swą siedzibę. Jedynie zbiory w Olsztynie, Lidzbarku Warmińskim oraz Braniewie posiadały szerszy zasięg. Olsztyn dążył do objęcia całej b. rejencji olsztyńskiej. Lidzbark Warm. obejmował całą Warmię, a zbiory Seminarium Duchownego i Akademii Państwowej (Staatliche Akademie) w Braniewie eksponowały obiekty nawet sztuki starochrześcijańskiej, ujmując całość ze stanowiska kościelnego. W paru przykładach muzea stanowiły zagadnienie specjalne, wyodrębnione okolicznościami historycznymi: Frombork – pobyt Kopernika, Morąg, – miejsce urodzenia Herdera, Dorotowo i Giżycko (Łuczany) – walki z Samsonowym 1914 – 15.

Towarzystwo rozporządzało funduszami uzyskanymi:

1. drogą składki rocznej, zazwyczaj pobieranej jednorazowo w wysokości ok. 1 mk., ściąganej od zadeklarowanych członków, którzy z tego tytułu posiadali przywilej bezpłatnego wstępu za okazaniem legitymacji.

2. drogą opłat wstępu niewielkiego i zależnego od wieku zwiedzającego.

Liczba członków była stosunkowo dość liczna, bowiem w odniesieniu do samego Olsztyna wynosiła cyfrę około tysiąca. ²⁾

Kierownictwo towarzystwem, inicjatywa i osobisty nadzór nad zbiorem, spoczywało w ręku przeważnie nauczycielstwa szkół średnich, w paru wypadkach osób habilitowanych (Ostróda, Reszel, Braniewo, Młynary). Pojedynczy kierownik, wskutek

swoich zainteresowań, najsolidniej eksponował zazwyczaj ten dział, który leżał w orbicie osobistych zamiłowań. Czynnikiem żywo zainteresowanym, ze względu na ruch turystyczny, były władze miejskie i one ułatwiały istnienie towarzystwa, przychodząc mu, w miarę swych zasobów, z pomocą.

Frekwencja w «Heimattmuseum» była średnia. W miesiącach letnich w Olsztynie, przesunęło się około 800 osób, a w ciągu zimowych około 200 osób miesięcznie, przy codziennym otwarciu muzeum. ²⁾

Muzea regionalne eksponowały następujące działy obiektów:

- a) wykopaliska prehistoryczne i archeologiczne,
- b) pamiątki historyczne powiatu, miasta (archiwalia, sprzęty, broń) i t. d.
- c) etnografię,
- d) sztukę kościelną i świecką (rzeźba, malarstwo, przemysł artystyczny),
- e) przyrodę (flora, fauna, paleontologia i t. d.),
- f) propagandę (wojna 1914—15, plebiscyt 1920 r. i t. d.).

Na skutek licznych działań i dążenia do encyklopedycznego ukazania kultury i historii okolicy, oraz założenia, że muzeum jest właściwym miejscem dla różnego rodzaju starych przedmiotów i ciekawostek rodzinnych, wiele działów «Heimattmuseum» przeradzało się w magazyn osobliwości, a niejednolity stopień opracowania grup oraz przypadkowa wielokrotna ekspozycja obiektów potuierdzała poużyte użycie. Stwierdzono, w licznych przypadkach (Olsztyn, Szczytno, Nidzica czyli Nibork), iż etnografia powiatów południowych ujęta ództwa olsztyńskiego potraktowana była pobieżnie. Akcja ta, celowo prowadzona, zmierzała do niepodkreślenia zasadniczej roli polskiego czynnika regionalnego ze względu na niewygodną liczebnie ilość tych akcentów. Stosunkowo najsumiennie opracowano i wystawiono działy: przyrodnicze (spełniały rolę pomocy szkolnej, łatwiej o fachowca), prehistorii (potraktowanej jednakowoż tendencyjnie), oraz ze względów na ważny dla Niemców czynnik, działy propagandowe: wojna z Rosją 1914—15 i zwycięstwo Hindenburga, oraz plebiscyt na Mazurach i Warmii, mający za zadanie sianie nienawiści do Polaków.

Towarzystwo jedynie swą ruchliwość i należytej propagandzie zawdzięczało swoje tempo rozwojowe, w czym lwią część zasług przypada na akcję zbieracką nauczyciela i księdza. Oni to zbierali z najodleglejszych okolic obiekty sztuki i przedmioty kultury ludowej, przekazywali następnie kierownictwu.

Odłąbną grupę poza zasadniczym typem muzeum regionalnego (Heimattmuseum) stanowi kilka zbiorów o wąskiej rozpiętości działu, ograniczonego do jednego zagadnienia. W Giżycku

ku (Łuczany) oraz na wyspie Herta, jeziora Tomaszowskiego gromadzono i zbierano tylko militaria, ograniczone zasadniczo do fragmentu 1-szej wojny światowej: zwycięstwa tannenberskiego. Celem zbioru było chętnie się z odniesionego sukcesu Hindenburga nad rosyjską armią Samsonowa, oraz sianie nienawiści do Słowian. Prehistoria w zbiorach giżyckich (łuczzańskich) eksponowana była również pod kątem militarystycznym. Dorzucić należy, że zbiory w Olsztynie, Nidzicy (Niborku), Szczytnie i t. p. posiadały własny dział militariów, włączony do ogólnej całości «Heimatmuseum» i spełniały identyczną rolę propagandową, określoną wyżej. Działy te zostały doszczętnie zniszczone w okresie dewastacji wojennej.

Izba w jednej z wież obronnych dawnego Fromborka, miejsca pobytu i śmierci Mikołaja Kopernika, została przeznaczona na skromny zbiór autentycznych i kopiowanych pamiątek po wielkim mężu i astronomie. Miejsce urodzenia Herdera, prekursora niemieckiego romantyzmu – dom w rynku morąskim – został otoczony opieką, gromadzono w nim archiwalia i przedmioty, mające związek z pisarzem.

Osobna wzmianka należy się t. zw. muzeum wiejskiemu (Dorfmuseum) w Olsztynku, pow. ostródskim, a będącemu w stadium organizacji. Stworzono tu zaczątek zbiorów typu «Freiluftmuseum» podobnego do królewieckiego Ostpreussische Dorf-museum, naśladującego koncepcję muzeum w Skansenie. Poczęto tutaj gromadzić budownictwo ludowe i etnografię Pogezanii (Oberland). Wspomnieć trzeba również o zbiorze typu szkolnego przy dyrekcji liceum w Ostródzie, bowiem zawierały liczny zbiór prehistorii, etnografii i przyrody, traktowano je jako muzeum i warunkowo, na życzenie zwiedzających bezpłatnie udostępniano. Godne osobnej wzmianki są również zbiory seminarium duchownego w Braniewie, posiadające nadzwyczaj cenny zbiór numizmatyczny archeologii, sztuki kościelnej.

Prawie wszystkie niżej wyszczególnione muzea znalazły pomieszczenie po zamkach kapitularnych bądź krzyżackich i gotyckich bramach pofortyfikacyjnych, a rzadko mieściły się w gmachach nowoczesnych. Dokonano tutaj połączenia atrakcyjności architektury zabytkowej ze zbiorem w celu wydajniejszego wykorzystania przez ruch turystyczny. Przeznaczenie sal zamkowych i izb w bramach miejskich na pomieszczenia zbiorów, bez uprzedniego dostosowania i przeróbek, urągało wielokrotnie wszelkim najprymitywniejszym wymogom nowoczesnego muzealnictwa.

II. Przegląd, charakterystyka i stan obecny zbiorów ⁵⁾

1. **Bartoszyce** – pomieszczenie: 3 piętra w bramie pofortyfikacyjnej t. zw. Lidzbarskiej z XV w. Działy: prehistoria, etnografia, sztuka kościelna (ołtarz z XV w.), pamiątki historyczne

z okolicy i miasta. Kierownictwo: nauczyciel. — W znacznym stopniu zniszczone — resztki w Olsztynie.

2. **Braniewo** — pom.: osobny gmach. Działy: prehistoria, numizmatyka, sztuka kościelna (malarstwo, rzeźba w oryginałach i odlewach), przyroda. — Kierownictwo: «Staatliche Akademie» i sem. duchowne. Zbiory zał. w 1880—1885. Początkowo istniały jako oddzielne muzea archeologii i archeologii chrześcijańskiej, prowadzone osobno przez «Staat. Akademie» i seminarium. Zbiory uległy kompletnemu zniszczeniu w czasie pożaru miasta. Ostatnio były nieczynne.

3. **Dorotowo pow. olsztyński** — pom.: 3 pokoje w osobnym domku, obok restauracji na wyspie Herta jez. Tomaszowskiego (Wulping). Działy: militaria (wykopaliska i wojna światowa 1914—15 o tendencjach propagandowych. Kierownictwo i własność prywatna Rogali. — Budynek ocalał, a zbiory doszczętnie zniszczone.

4. **Frombork pow. braniewski** — pom.: izba Kopernika na 1 piętrze wieży w miejscu b. obserwacji gwiazd obok katedry. Działy: pamiątki po Koperniku, autentyczny list Kopernika, fotografie rękopisów, portretów, rycin, kopie narzędzi matematycznych⁴⁾. Założone w r. 1912. Kierownictwo i opieka: kuria biskupia. — Zniszczone prawie doszczętnie, minimalne resztki zabezpieczone przez administratora diecezji warmińskiej Ks. dr. T. Bensa.

5. **Giżycko (Łuczany)** — pom. w zamku krzyżackim przebudowanym w czasie renesansu. Zbiory militariów (Vaterlaendische Gedaenhalle — Ostpr. Kriegsmuseum). Działy: wojna światowa (walki w Prusach Wschodnich 1914—15), uniformy i sprzęt wojskowy, oblężenie twierdzy Boyen, historia wojskowości wraz z wykopaliskami prehistorycznymi i niewiele etnografii. Założone w czasie I wojny światowej. Kierownictwo: nauczyciel przy poparciu wojskowości i starostwa. — Zbiory zdezastowane, resztki prehistorii w Olsztynie.

6. **Kętrzyn (Rastembork)** — pom.: dawna łoża masońska. Zbiory niewielkie. Działy: prehistoria, archiwalia, pamiątki historyczne, miasta i okolice. Kierownictwo: nauczyciel. Zbiory miejskie. — Zniszczone doszczętnie. Resztki prehistorii w Olsztynie. Zachowana księga inwentarzowa.

7. **Lidzbark Warmiński** — pom.: II piętro zamku biskupów warmińskich, zał. poł. XIV w. Działy: etnografia regionu warmińskiego (wnętrza izb), cenne zbiory sztuki kościelnej (rzeźba gotycka, skrzydła ołtarza św. Jodokusa z Sępólna z r. 1515), malarstwo, przemysł artyst. (piec deltski 1755 r., meblarstwo). Założone w r. 1926. Kierownictwo spoczywało w ręku urzędu konserwatorskiego zamku lidzbarskiego oraz Tow. Hist. dla Warmii (Historischer Verein fuer Ermland). Zbiory Hist. Ver.

für Erml. mieściły się do 1922 r. w Braniewie jako muzeum warmińskie (Ermlaendisches Museum). Naskutek rozrostu, szczupłe pomieszczenie towarzystwa zostało zamienione na stary pałac biskupi we Fromborku. Po doprowadzeniu zamku lidzbarskiego do należytego stanu zostały z kolei tutaj w r. 1933 umieszczone i włączone do inwentarza, stanowiąc główny trzon zbioru lidzbarskiego. Zbiory dążyły do ujęcia całości Warmii i nosiły ostatnio nazwę «Ermlaendisches Heimatmuseum». Zwiedzane grupowo łącznie z całością zamku. Jedne z najpoważniejszych na postulowanym terenie. — Poważnie zniszczone, a resztki w Olsztynie, wśród nich obiekty wymienione najcenniejsze.

8. **Młynary, pow. Pasłęk** — zbiory etnograficzne ograniczone do terenu Pogezanii (Oberlaendisches Heimatmuseum). Kierownictwo spoczywało w ręku założyciela dr. Starka, przy poparciu burmistrza. ⁵⁾

9. **Morağ** — posiadał trzy niewielkie zbiory: a) dom Herdera z biblioteką pierwodruków dzieł niem. romantyka. (Spalony). b) zaczątki muzeum w ratuszu średniowiecznym o bliżej nieokreślonych działach. (Spalony). c) do miana muzeum pretendowały również szczuplutkie zbiory wieży gotyckiego kościoła parafialnego, gdzie mieści się drewniany krucyfiks ogromnych rozmiarów z połowy XIV w., kilka rzeźb kościelnych i nagrobki cmentarne. — Częściowo zniszczone, czasowo na miejscu.

10. **Mrağowo (Ządzbork)** — pom. w gmachu starostwa. Działy nieznanne, brak danych, prawdopodobnie skromne i ostatnio założone. Kierownictwo: starostwo. Zniszczone doszczętnie.

11. **Nidzica (Nibork)** — pom.: 1-o piętrowy nowoczesny budynek. Zbiór otwarty w sierpniu 1942 r. Działy: prehistoria, etnografia, historia miasta i okolicy z antypolskimi akcentami. Zbiory t. zw. pograniczne (Grenzlandmuseum). Kierownictwo: spoczywało w rękach tamtejszego księgarza z poparciem czynników miejskich. Muzeum uznane przez La Baume'a jako wzór «Heimatmuseum». — Zbiory zniszczone, nikłe resztki (prehistoria i regionalia) w Olsztynie.

12. **Olsztyn** — pom.: poddasze skrzydła północnego oraz piętro skrzydła południowego zamku kapituły z połowy XIV w. Działy: prehistoria, etnografia, sztuka kościelna (rzeźba św. Jana, ok. 1500 r.), sztuka ludowa (dywany i kafle mazurskie), historia zamków b. rejencji olsztyńskiej (fotografie, plany), plebiscyt na Warmii i Mazurach (jedyne zachowane materiały) i militaria (zniszczone doszczętnie). Założone w 1925 r. i pomyslane początkowo jako zbiór zwycięstwa plebiscytowego. Ostatnio z wyraźną tendencją do objęcia całej ówczesnej rejen-

cji. Kierownictwo: nauczycielstwo (Fromm—prehistoria, Gross—przyroda) przy dużym poparciu władz rejencji i miasta. Zbiory z wyjątkiem militariów i tkanin ludowych mało zniszczone. Włączone do całości Muzeum Mazurskiego.

13. **Olsztynek pow. ostródski**—Muzeum pod Olsztyńkiem typu skansenowskiego w stadium początkowym z oficjalną nazwą «Dorfmuseum». Zgromadzono kilka zabudowań wiejskich i drewniany kościółek. Kierownictwo: architekt (Provinzialbaurat) z Królewca. — Zniszczenia niewielkie.

14. **Ostróda**—pomieszczenie: przy dyrekcji liceum. Działy: prehistoria, etnografia, etnologia (Afryka), przyroda. Założone w r. 1891 i bardzo cenione. ⁵⁾ Kierownictwo: dyrekcja liceum.— Doszczętnie spalone.

15. **Pasłęk (Pr. Holland)** — pom.: brama miejska t. zw. Kamienna 3-piętrowa z XIV w. Działy: prehistoria, etnografia (prześliczki, sprzętarstwo ludowe), kultura i historia miasta (cechy, wnętrza mieszczańskie biedermeierowskie). ⁷⁾ Kierownictwo: Towarzystwo Historyczne (Oberlaendischer Geschichtsverein. Prawie doszczętnie zniszczone, resztki (etnografia) w Olsztyńcu.

16. **Pisz (Jańsbork)** — brak danych, prawdopodobnie niewielkie i zorganizowane w latach ostatnich. Kierownictwo: nauczyciel.

17. **Ryn pow. giżycki (Łuczany)** — pom.: 2 pokoiki w schronisku młodzieżowym. Działy: prehistoria, etnografia. Kierownictwo: nauczyciel i władze miejskie. Zbiory bardzo małe i założone ok. 1923 r. — Zniszczone doszczętnie.

18. **Reszel** — pom.: sale 1-go piętra północno-zachodniego skrzydła zamku, założonego XIII w. Działy: prehistoria, historia miasta i zamku (cechy, wnętrza izb), numizmatyka, archiwalia. Założone 1929 r. ⁸⁾ Kierownictwo: dr. Poschmann, historyk, pracujący w szkolnictwie. Zbiory zdewastowane. Prehistoria częściowo ocalona, na miejscu.

19. **Szczytno** — pom.: 7 sal na parterze b. zamku. Działy: prehistoria, etnografia (bogato reprezentowany region mazurski, sprzętarstwo, kaflarstwo mazurskie z XVIII w.). Sztuka kościelna, przyroda (ornitologia, paleontologia), plebiscyt, militaria. Założone w r. 1925. Zbiory mało zniszczone z wyjątkiem militariów dzięki natychmiastowej akcji zabezpieczającej tamtejszego starosty, zaraz po przejęciu terenu przez polską administrację; wysoce cenne ze względu na istnienie licznych przykładów twórczości ludowej tego polskiego regionu. Dotychczasowe pomieszczenie całkowicie nieodpowiednie.

20. **Wewno (Melzak)** — pomieszczenie: w przebudowanym zamku kapituły obok sądu. Dział: historia miasta. Uchodżyły za zbiory miejskie. Kierownictwo: nauczyciel.—Całkowicie zniszczone.

III. Ocena ogólna i wnioski

W tej barwnej mozaice zbiorów przeróżnego poziomu i autoramentu najcenniejsze eksponaty istniały w Lidzbarku War., Braniewie, Olsztynie, Szczytnie. Inne jak: Bartoszyce, Ostróda, Pasłęk, Reşzel posiadały pokaźną ilość interesujących przedmiotów z dziedziny sztuki, etnografii i archi aliów. Ocalałe resztki inwentarza wyszczególnionych muzeów zostały dzięki wysiłkom Woj. Wydziału Kultury i Sztuki oraz Muzeum Mazurskiego w Olsztynie ochronione przed całkowitą dewastacją. Ta ocalała ilość, stanowiąca znikomy odsetek eksponatów w porównaniu z tymi, które uległy spaleni u bądź kompletnemu zniszczeniu, posłużyła za podwalinę dla Muzeum Wojewódzkiego na Zamku w Olsztynie. Żałować należy, że wśród obiektów bezpowrotnie zniszczonych i przepadłych, była spora liczba takich, które wskutek swej łączności z polską kulturą, posiadały dla nas specjalną cenę i specjalnie ważne znaczenie. Były to bowiem wytwory żywotności naszego ludu oraz stanowiły polski wkład do kultury terenu mazursko-warmijskiego. Strata jest nie do powetowania, tymbardziej, że nie były w żadnych pracach omawiane i publikowane.

Wielu byłym muzeom regionalnym (Heimattmuseum) patronowało założenie nam zdecydowanie wrogie, a powszechna była tendencja ukrywania i niszczenia polskich wpływów. Odnosiło się to w równym stopniu do przedmiotów z odległej przeszłości, jak też i obiektów nam czasowo bliższych. Nad wykonaniem powyższych tendencji czuwała centrala muzealna i w tym duchu ukazywały się niemieckie dzieła i publikacje. Wobec powyższego nasze stanowisko przy reorganizacji i wytyczaniu sieci muzeów na tym terenie powinno ulec zasadniczej zmianie, bowiem nie jest naszym zamiarem reaktywizacja i kontynuacja zbiorów o specjalnym propagandowym nastawieniu. Muzea na tym terenie muszą być zbudowane od podstaw.

Najważniejsze znaczenie dla nas posiada fakt, że żywot wielu zbiorów, a szczególnie ostatnio założonych, uzależniony był od centrali opiekuńczej w Królewcu, która nie tylko wytyczała właściwy kierunek rozwojowy zbioru, ale opracowywała cały szereg postulatów w dziedzinie polityki muzealnej oraz nadawała ton poszczególnym zagadnieniom. Uwidacznia się to w dziełach publikowanych ostatnio: Hahn 1937, Riemann 1937, Clasen 1942, Schimanski 1936, w odnięciu do sztuki i etnografii tego terenu. Dzieła te sugerowały swą interpretacją opracowanego materiału z góry takie, a nie inne wnioski i podejście dla praktycznej ekspozycji muzealnej.

Królewiecka centrala muzealna dysponowała odpowiednio urządzonymi pracowniami naukowymi, biblioteką, archiwum

i muzeami na swoim gruncie, z nią współpracowały: instytucje badawcze oraz profesorowie uniwersytetu. Bez stołecznego muzeum «Prussia» nie można sobie praktycznie wyobrazić mnóstwa wydanych dzieł, oraz tak licznych zbiorów regionalnych w terenie. Przykład Królewca naśladowała prowincja wschodnio-pruska, a z kolei centrala czerpała obiekty z terenu. Do zbiorów «Prussia» ściągano z całej prowincji najciekawsze i najcenniejsze obiekty prehistorii, etnografii i sztuki, które traktowano jako stołeczne i reprezentacyjne muzeum krajowe (Ostpreussisches Landesmuseum), — mieszczące się od r. 1923 w zamku królewieckim i Ostpreussisches Dorfmuseum—na terenie ogrodu zoologicznego, ukazujące przekrój całości zagadnień kulturalnych całych Prus Wschodnich. Obok powyższego muzeum doskonale urządzonego, istniały zbiory specjalne Instytutu geologiczno-paleontologicznego, Instytutu zoologicznego oraz zbiory uniwersyteckie, nie wliczając w to muzeów typu lokalnego, których było kilka. Na skutek istniejącego uniwersytetu oraz centralnej siedziby, zbiegały się w Królewcu wszystkie nici kulturalne i naukowe dla ówczesnych trzech rejencji Prus Wschodnich.

Obecnie na przeszkodzie tworzenia licznych muzeów w województwie olsztyńskim stoi przede wszystkim fakt szczupłości obiektów, które w pewnych działach stanowią unik ty (etnografia), a istniejące nie reprezentują szczytowych osiągnięć. Niektóre luki w dziedzinie sztuki da się częściowo uzupełnić obiektami ze zniszczonych kościołów oraz ewentualnymi depozytami, a w odniesieniu do etnografii wyławianiem resztek pozostałych po domach i chatach w terenie. Należy uświadomić sobie, że twórczość ludowa na terenach zachodnich zanikła wcześniej, aniżeli, w Polsce centralnej. Na skutek istnienia już silnej fali zbierackiej wytrzebiono prawie całkowicie eksponaty ludowe i stąd sytuacja dla tychże jest tutaj katastrofalna. Najciekawsze eksponaty dawno już wyemigrowały do prywatnych kolekcji (tkactwo mazurskie i dywany) i uległy zniszczeniu w czasie działań wojennych. W tej chwili na przeszkodzie tworzenia licznych zbiorów stoi również fakt słabego zaludnienia terenu.

Specjalny obowiązek ciąży na każdym polskim badaczu, który podejmie się badania zagadnień omawianego terenu olsztyńskiego. Spełnić on musi obowiązek zapełnienia luki, w rozstrzyganiu zagadnień tego terenu, przez polski czynnik naukowy, a ważny ze względu na panującą tutaj strukturę ludnościową. Prehistoryk, etnograf, historyk sztuki i konserwator natknie się tutaj na zagadnienia, które wielokrotnie mogą się stać sensacjami. Pole do pracy jest obszerne i ciekawe, zważywszy, że niema żadnej dziedziny badań, która byłaby już zahaczoną przez polskiego uczonego, nie mówiąc o obowiązku prostowania wielu niemieckich fałszerstw i opinii.

Podjęcie opracowania zagadnienia dopiero pozwoli ujawnić się szczegółom danego tematu, a które w tej chwili nie dadzą się bliżej określić.

Dla przyspieszenia oraz nadejścia tego okresu, należy stworzyć podwaliny dla przyszłej planowej akcji naukowej, bazę badań: bibliotekę, archiwum, pracownię i naturalnie odpowiednio zakrojoną ekspozycję. Warunki dla powyższej realizacji, planowanej w skali wojewódzkiej, istnieją praktycznie w Olsztynie, który, jako centrum administracyjne zawsze będzie dominowało nad terenem. Oprócz tego, jako rezultat teoretycznych osiągnięć realizowana być winna ekspozycja, pojęta również w skali ośrodka wojewódzkiego. Muzeum to eksponowałoby działy: prehistorii, etnografii i sztuki z uwzględnieniem wkładu mazursko-warmińskiego, pomyślanego jako rozprzestrzenienie się polskiego żywiołu i polskiej kultury. Do powyższego dodać trzeba, że w tej chwili Olsztyn posiada daleko posuniętą konkretyzację wyżej określonych postulatów.

Poza rolą placówki naukowej muzeum wojewódzkie spełniałoby również rolę wychowawczo-dydaktyczną, nieodzowną dla wypełnienia i wykonania swych zadań przez ukazanie wytworów kultury i sztuki, przeszłości nie tylko dla garstki osób, ale przez oddziaływanie na najszersze warstwy społeczeństwa.

P R Z Y P I S Y

¹⁾ Alt-Preussen, Vierteljahrsschrift für Vorgesch. und Volkskunde. VII rocz. zes. II, czerwiec 1942, artykuł: La Baume «Die ostpreussischen Heimatmuseen».

²⁾ Szczegóły zaczerpnięte z zachowanej księgi frekwencji r. 1941–43 «Heimatmuseum» Olsztyn, oraz spisu członków towarzystwa w Olsztynie za rok 1928.

³⁾ Źródła: Alt-Preussen VII roczn. II zes. 1942 r.; Die deutschen Heimatführer: Ostpreussen t. 22, 1942, str. 57–61 oraz alfabetyczny rejestr miejscowości w końcu tegoż przewodnika. Wzmianki, rozrzucone po licznych przewodnikach po miejscowościach i rejonach b. Prus Wschodnich: Führer durch das Oberland, Ermland i in. — Dr. Skibbe: Das südliche Ostpreussen, ein Reisehandbuch. — Monografie miejscowości, gdzie znajdowały się zbiory oraz opisy: Bilder aus Ostpreussen: 1 Reg. bezüglich Allenstein 1933. 3 Reg. bez. Königsberg 1934. Handbuch des Kunstmarktes. Berlin 1926 str. 219–230. — Wzmianki rozrzucone po czasopismach. — Mgr. Jerzy Antoniewicz: Stan zachowania zbiorów prehistorycznych na Warmii, Mazurach i dolnym Powiślu, «Z otchłani wieków» t. XV zes. 11–12 r. 1946. — Mgr. K. Reczyński: «Losy zbiorów wschodnio-pruskich», »Arkona« 1946 r. Nr. 12 — Informacje Woj. Wydz. Kultury i Sztuki. Informacje poszczególnych osób oraz autopsji.

⁴⁾ Opis szczegółowy: E. Brachvogel — Frauenburg, die Stadt des Kopernikus — Elbląg 1933 str. 20–24 tamże zdjęcia.

⁵⁾ Wzmianki o niektórych obiektach ludowych ze zbioru w Młynarach pow. Pasłęk i Ostróda. E. Schnippel «Volkskunde von Ost- und Westpreussen» Königsberg r. 1927.

⁶⁾ Opis i zdjęcia: Bilder aus Ostpreussen 3 Reg. bez. Königsberg r. 1934, str. 98 i 102.

⁷⁾ Szczegółowe dane: Dr. A. Poschmann »600 Jahre Roessel«, 1937 r. str. 347 i 348.